

VODIČ ZA OKRVILJENOG kroz krivični postupak i njegov odnos sa braniocem po službenoj dužnosti

HELSINKI
COMMETTEE FOR
HUMAN RIGHTS
IN REPUBLIKA SRPSKA

avgust 2016. godine

Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj u saradnji sa partnerima **Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji, Helsinškim komitetom za ljudska prava u Makedoniji i Pravnom pomoći u Tirani**, implementira projekat **"Unapređenje sistema odbrane po službenoj dužnosti u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Makedoniji, Albaniji i Kosovu"**.

Projekat se primarno bavi advokatima koji se mogu pojaviti kao branioci po službenoj dužnosti pred sudovima, kao i onim nevladinim organizacijama koje djeluju u oblasti reforme pravosuđa i vladavine prava, sa ciljem da se doprinese unapređenju sistema odbrane kroz transparentan sistem imenovanja, kompetencija i plaćanja branioca po službenoj dužnosti. Osim navedenih partnera, kao poseban doprinos relaizaciji projektnog cilja uključen je **Centar za praktičnu politiku i advokatska kancelarija Tojić** kao predstavnik **Advokatske komore Republike Srpske**. Projekat je podržan od strane Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) u sklopu programa Balkanske regionalne mreže za vladavinu prava (BRRLN), i projekat traje 12 mjeseci.

Izdavač:

Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj

Tel/Fax: +387 55 210 851

Email: helcomm@teol.net

Web: www.helcommrs.org

Za izdavača:

Branko Todorović, Izvršni direktor

Urednici:

Ermin Sarajlija, Balkanska regionalna mreža za vladavinu prava

Tamara Zrnović, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj

Aleksandra Letić Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj

Autor:

Vladimir Beljanski, advokat, Advokatska kancelarija Beljanski

Bojan Papić, advokat, Advokatska kancelarija Beljanski

Jana Nešković, advokatska pripravnica, Advokatska kancelarija Beljanski

Veljko Milić, advokatski pripravnik, Advokatska kancelarija Beljanski

Lektura: Kristina Nosović

Dizajn: Ilvana Hamalukić

Tiraž: 300

Besplatno/ nekomercijalno izdanje

Ovaj vodič je objavljen uz podršku Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) u sklopu programa Balkanske regionalne mreže za vladavinu prava (BRRLN). Sadržaj vodiča je isključiva odgovornost Helsinškog odbora za ljudska prava u Republici Srpskoj i ne odražava stavove USAID-a.

Sadržaj

1. Uvod	7
2. Kada se okrivljenom postavlja branilac po službenoj dužnosti.	7
3. Prava i dužnosti okrivljenog	9
4. Prava uhapšenog	10
5. Odnos branioca po službenoj dužnosti i okrivljenog	11
6. Odnos branioca po službenoj dužnosti prema pritvoreniku	13
7. Ograničenje sloboda i prava okrivljenog u postupku	13

Uvodna reč

Vladavina prava i poštovanje ljudskih prava su važne pretpostavke za bilo koje napredno i demokratsko društvo. Srbija, kao članica Saveta Europe i država koja se nalazi na putu ka članstvu u Evropskoj Uniji, izvršila je reformu pravosudnog sistema u skladu sa međunarodnim standardima u oblasti vladavine prava i ljudskih prava, uključujući i one koji se odnose na optuženog/osumnjičenog u krivičnom postupku.

Istraživanje koje je sprovedeno u 2014. godini od strane Američke advokatske komore Inicijative za vladavinu prava (ABA ROLI) u sklopu trogodišnjeg programa koji finansira USAID i koje je imalo svrhu da postavi okvir za delovanje Balkanske regionalne mreže za vladavinu prava (BRRLN) je pokazalo da krivično pravni sistem i na Balkanu još uvek nisu u potpunosti funkcionalni i ne osiguravaju u potpunosti odgovarajuću pravnu pomoć i zaštitu svim osobama kojima su one potrebne.

U julu 2015. godine ABA ROLI BRRLN dodelio je grant Helsinškom odboru za ljudska prava u Republici Srpskoj (BiH) kako bi predvodio procenu sistema odbrana po službenoj dužnosti u zemljama regiona. Helsinški odbor u RS je radio sa organizacijama civilnog društva i advokatskim komorama u svakoj od zemalja BRRLN mreže da razviju praktične politike koje sadrže konkretne preporuke za poboljšanje prava okrivljenih i položaja branioca koji ih zastupaju po službenoj dužnosti. Ovaj Vodič je izrađen u sklopu ovog projekta i osmišljen je tako da pruža smernice o pravima i obavezama osumnjičenih/optuženih u krivičnom postupku. Vodič pruža pregled prava i obaveza osumnjičenog/optuženog u krivičnom postupku, te objašnjava njegov odnos sa braniocem koji je imenovan da ga/je zastupa po službenoj dužnosti.

Ovim putem želimo da izrazimo zahvalnost Advokatskoj komori Srbije i advokatima iz Srbije koji su uložili svoje napore da doprinesu uspehu ovog projekta. Nadamo se da će advokati, civilno društvo i institucije relevantnih vladinih aktera nastaviti da rade zajedno kako bi pružili podršku za implementaciju preporuka koje su sačinjene u policy dokumentu za Srbiju. Upravo na taj način će doprineti daljoj reformi sistema odbrane po službenoj dužnosti u korist vladavine prava i poštovanja ljudskih prava u Srbiji.

Elizabeth Givens, programska direktorica, ABA ROLI BRRLN

Vodič za okrivljenog kroz krivični postupak i njegov odnos sa braniocem po službenoj dužnosti

1. Uvod

Ova brošura je namenjena okrivljenom kako bi mu se na jednom mestu i u kratkim crtama ukazalo na osnovne odredbe Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP) koje se tiču njegovih prava i obaveza u krivičnom postupku i odnosa sa braniocem po službenoj dužnosti.

Slobode, prava i dužnosti okrivljenog pored ZKP uređeni su i Ustavom Republike Srbije, dok je od međunarodnih akata koji garantuju prava i slobode okrivljenog najvažnija Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

2. Kada se okrivljenom postavlja branilac po službenoj dužnosti

Okrivljeni ima pravo da mu se postavi branilac po službenoj dužnosti u slučajevima kada je odbrana obavezna, a sam ne izabere branioca, kada okrivljeni u toku postupka ostane bez izabranog branioca, a odbrana je obavezna i kada isti branilac brani saokrivljenog u istom predmetu, osim ako to ne šteti interesima odbrane i ako se okrivljeni ne sporazume sa saokrivljenima o braniocu ili ne izabere drugog branioca.

Odbrana je obavezna u sledećim slučajevima:

1. ako je okrivljeni nem, gluv, slep ili nesposoban da se sam uspešno brani – već prilikom prvog saslušanja, pa do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka;
2. ako se postupak vodi zbog krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora od osam godina ili teža kazna – već prilikom prvog saslušanja, pa do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka;

3. ako je okrivljeni pritvoren, zadržan ili mu je zabranjeno da napušta stan - od lišenja slobode, pa do pravnosnažnosti rešenja o ukidanju mere, bez obzira na zaprečenu kaznu i lična svojstva okrivljenog;
4. ako se okrivljenom sudi u odsustvu - od donošenja rešenja o suđenju u odsustvu, pa dok suđenje u odsustvu traje;
5. ako se glavni pretres održava u odsutnosti okrivljenog zbog nesposobnosti koju je sam prouzrokovao - od donošenja rešenja da se glavni pretres održi u njegovoj odsutnosti, pa do pravnosnažnosti rešenja kojim sud utvrđuje prestanak nesposobnosti za učestvovanje na glavnom pretresu;
6. ako je zbog narušavanja reda udaljen iz sudnice do završetka dokaznog postupka ili završetka glavnog pretresa - od donošenja naredbe o udaljenju, pa do povratka u sudnicu ili do saopštavanja presude;
7. ako se protiv okrivljenog vodi postupak za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja - od podnošenja predloga za izricanje takve mere, pa do donošenja odluke ili do pravnosnažnosti rešenja o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja;
8. od početka pregovora sa javnim tužiocem o zaključenju sporazuma o priznanju krivice, sporazuma o svedočenju okrivljenog ili osuđenog, pa do donošenja odluke suda o sporazumu;
9. ako se pretres pred drugostepenim sudom održava u odsustvu okrivljenog - od donošenja rešenja da se pretres održi u njegovoj odsutnosti, pa do donošenja odluke suda o žalbi na presudu.
10. ako se postupak vodi protiv maloletnika - već prilikom prvog saslušanja, pa do kraja postupka.

Kada okrivljeni nije u mogućnosti zbog svog lošeg imovinskog stanja da plati nagradu i troškove branioca, u slučajevima kada odbrana nije obavezna, ima pravo da zahteva da mu se postavi branilac po službenoj dužnosti.

Ovo samo ukoliko se krivični postupak vodi za krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora preko tri godine ili iz razloga pravičnosti (odbrana siromašnog).

3. Prava i dužnosti okrivljenog

Prava okrivljenog. Okrivljeni ima pravo da:

1. u najkraćem roku, a uvek pre prvog saslušanja, na jeziku koji razume bude obavešten o delu koje mu se stavlja na teret, o prirodi i razlozima optužbe, kao i da sve što izjavi može da bude korišćeno kao dokaz u postupku;
2. ništa ne izjavi, uskratiti odgovor na pojedino pitanje, slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu;
3. se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca;
4. njegovom saslušanju prisustvuje branilac;
5. u najkraćem mogućem roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno nepristrasno, pravično i u razumnom roku;
6. neposredno pre prvog saslušanja pročita krivičnu prijavu, zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka;
7. mu se osigura dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane;
8. razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz;
9. prikuplja dokaze za svoju odbranu;
10. se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznosi činjenice i dokaze u svoju korist, da ispituje svedoke optužbe i zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe, u njegovom prisustvu ispituju svedoci odbrane;
11. koristi pravna sredstva i pravne lekove;
12. preduzima druge radnje kada je to određeno ZKP-om.

Okrivljeni ima pravo da ga organ postupka pre prvog saslušanja pouči o njegovom pravu da ništa ne izjavi, da može uskratiti odgovor na pojedino pitanje, da može slobodno izneti svoju odbranu, priznati ili ne priznati krivicu, da se može braniti sam ili uz stručnu pomoć branioca, da njegovom saslušanju mora/može prisustvovati branilac. Ima pravo da neposredno pre prvog saslušanja pročita krivičnu prijavu, kao i zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka, ukoliko postoje.

Ako su ispunjeni uslovi da mu se postavi branilac po službenoj dužnosti okrivljeni ima pravo da bude obavešten o tome.

Dužnosti okrivljenog. Okrivljeni je dužan da:

1. se odazove na poziv organa postupka;
2. obavesti organ postupka o promeni adrese prebivališta ili boravišta, odnosno o nameri da promeni adresu prebivališta ili boravišta.

Posledice nepoštovanja dužnosti okrivljenog. Ukoliko se okrivljeni ne odazove na uredan poziv tj. poziv koji ima propisanu sadržinu i koji mu je propisno dostavljen, biće prinudno doveden. U situaciji kada očigledno izbegava da dođe na glavni pretres, postupajuće veće ga može pritvoriti. Tako određen pritvor može da traje do objavljivanja presude.

Neobaveštavanje organa postupka o svakoj promeni adrese ili o nameri promene boravišta usled čega mu se ne može dostaviti poziv, povlači za sobom nastupanje posledica kao da se nije odazvao na uredan poziv.

4. Prava uhapšenog

Uhapšeni, ima pravo da ništa ne izjavi, da uskrati odgovor na pojedino pitanje, da slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu, da se brani sam ili uz stručnu pomoć postavljenog branioca, da njegovom saslušanju prisustvuje postavljeni branilac, da ga organ postupka pre prvog saslušanja pouči o ovim pravima, kao i da:

1. odmah na jeziku koji razume bude obavešten o razlogu hapšenja;
2. pre nego što bude saslušan, ima sa postavljenim braniocem poverljiv razgovor koji se nadzire samo gledanjem, a ne i slušanjem;
3. zahteva da bez odlaganja o hapšenju bude obavešten neko od članova njegove porodice ili drugo njemu blisko lice, kao i diplomatsko-konzularni predstavnik države čiji je državljanin, odnosno predstavnik ovlašćene međunarodne organizacije javnopravnog karaktera, ako je u pitanju izbeglica ili lice bez državljanstva;
4. zahteva da ga bez odlaganja pregleda lekar koga slobodno izabere, a ako on nije dostupan, lekar koga odredi javni tužilac, odnosno sud.

Lice uhapšeno bez odluke suda, odnosno lice uhapšeno na osnovu odluke suda koje nije saslušano, mora biti bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 časova, predato nadležnom sudiji za prethodni postupak ili ako se to ne dogodi, pušteno na slobodu.

5. Odnos branioca po službenoj dužnosti i okrivljenog

Branilac po službenoj dužnosti i okrivljeni prvi kontakt najčešće ostvaruju neposredno pre prvog saslušanja u policiji ili pred tužilaštvom. Okrivljeni ima pravo da zajedno sa svojim postavljenim braniocem pročita krivičnu prijavu, i ukoliko postoje, da pročita zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka. Nakon toga, okrivljeni i njegov postavljeni branilac imaju pravo na poverljiv razgovor. Ovaj razgovor se nadzire samo gledanjem, ali se ne sme slušati.

Okrivljeni ima pravo da mu postavljeni branilac objasni da je on tu da zaštiti njegova prava, bez obzira što ga postavlja organ postupka, da je sve što mu okrivljeni ispriča dužan da čuva kao profesionalnu tajnu, da ništa od onoga što mu je okrivljeni ispričao neće saznati organ koji vodi postupak, osim ukoliko je to u korist odbrane. Okrivljeni treba da zna da postavljeni branilac ima dužnost da pravnu pomoć pruži stručno i savesno, bez obzira što se radi o odbrani po službenoj dužnosti.

Postavljeni branilac, na što jednostavniji način, treba da upozna okrivljenog sa navodima iz krivične prijave. Ukoliko okrivljeni nije razumeo navode iz krivične prijave poželjno je da pita svog postavljenog branioca da mu to pojasni.

Okrivljeni ima pravo da od postavljenog branioca bude upoznat sa bitnim elementima i zaprećenom kaznom za krivično delo koje mu se stavlja na teret, i da zajedno razmotre postoje li olakšavajuće okolnosti u konkretnom slučaju. Okrivljeni ima pravo i da ga postavljeni branilac informiše o aktuelnoj sudskoj praksi u vezi sa krivičnim delom koje se okrivljenom stavlja na teret.

Važno je znati da okrivljeni ima pravo da od svog branioca po službenoj dužnosti bude upoznat sa pravima koja mu pripadaju u krivičnom postupku. Branilac ukratko treba da provede okrivljenog kroz sve faze kriv-

ičnog postupka koje predstoje kao i da objasni okrivljenom koja su mu prava i obaveze u zavisnosti od faze krivičnog postupka.

Okrivljeni u svakom trenutku može uzeti branioca po svom izboru. Branilac po službenoj dužnosti ne sme na bilo koji način onemogućavati okrivljenog da iskoristi ovo pravo.

Okrivljeni od strane svog postavljenog branioca treba biti upoznat sa mogućnošću da može prikupljati dokaze u korist odbrane kao i da ima pravo na stručnu i svaku drugu pomoć koja je potrebna radi prikupljanja dokaza u korist odbrane.

Okrivljeni koji se nalazi u pritvoru treba da očekuje od svog postavljenog branioca veću inicijativu za prikupljanje dokaza u korist odbrane.

Okrivljeni ima pravo da organu postupka podnese zahtev za postavljanje stručnog savetnika, a postavljeni branilac je dužan da ga o ovom pravu pouči. Stručni savetnik je lice koje raspolaže stručnim znanjem iz oblasti u kojoj je određeno veštačenje. On će biti postavljen ukoliko okrivljeni prema svom imovinskom stanju ne može da plati nagradu i naknadu troškova za njegov rad, a krivični postupak se vodi za krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora preko tri godine ili ako to nalažu razlozi pravičnosti, u kojim slučajevima će troškovi angažovanja stručnog savetnika pasti na teret budžeta.

Branilac po službenoj dužnosti može u svako doba zahtevati uvid u spise i razgledanje predmeta koji služe kao dokaz. Delove spisa koji su bitni za odbranu, branilac po službenoj dužnosti može kopirati o trošku organa koji vodi postupak. Okrivljeni ima pravo da bude obavешten o onome što je postavljeni branilac saznao uvidom u spise i razgledanjem predmeta.

Ukoliko postoji inicijativa javnog tužioca za postizanje sporazuma o priznanju krivičnog dela, sporazuma o svedočenju okrivljenog ili sporazuma o svedočenju osuđenog, okrivljeni treba da očekuje da branilac po službenoj dužnosti sa njim razmotri mogućnost postizanja nekog od tih sporazuma. Ukoliko izostane inicijativa tužilaštva za postizanje nekog od navedenih sporazuma, okrivljeni može sam dati ovakvu inicijativu i postavljeni branilac bi trebao da ga upozna sa ovim pravom. U toku pregovora radi zaključenja nekog od sporazuma, branilac je dužan da se stara da postigne što povoljniji sporazum po okrivljenog.

6. Odnos branioca po službenoj dužnosti prema pritvoreniku

Pritvoreniku se mora omogućiti održavanje redovnog kontakta sa braniocem po službenoj dužnosti. Ovo sa radi na način obezbeđivanja nesmetane komunikacije putem pisama i poseta pritvorskoj jedinici. Branilac po službenoj dužnosti može od nadležnog suda tražiti stalnu dozvolu za posetu pritvorenom branjeniku. Pritvoreni ima pravo da od svog postavljenog branioca blagovremeno i potpuno bude informisan o toku krivičnog postupka, merama koje ovaj preduzima u okviru pružanja pomoći pritvorenom u odbrani i o drugim dozvoljenim pojedinostima koje interesuju pritvorenika, što se pre svega odnosi na prenošenje usmenih poruka između pritvorenika i njemu bliskih lica, informacija o njihovom zdravstvenom stanju, životu i sl.

Postavljeni branilac je dužan da se blagovremeno informiše o pravilima posećivanja i komunikacije sa pritvorenikom koja važe u konkretnom kazneno - popravnom zavodu, odnosno u pritvorskoj jedinici, dužan je da po njima postupa, dok okrivljeni i njemu bliski srodnici imaju pravo da budu upoznati sa ovim pravilima. Pravila se obično odnose na vreme za posete, obavezu i način najavljiivanja poseta, mogućnost prijema paketa od strane pritvorenika, dozvoljenu sadržinu i težinu paketa, posebne uslove za dostavljanje lekova pritvoreniku i sl.

Ukoliko branilac po službenoj dužnosti sazna ili ima opravdanog razloga da posumnja da se njegovi razgovori sa pritvorenim prisluškuju, pritvoreni ima pravo da bez odlaganja na to bude upozoren, i pravo da mu se ukaže na rizik razmene svih poverljivih podataka u takvim uslovima.

7. Ograničenje sloboda i prava okrivljenog u postupku

Pre nego bude doneta pravnosnažna odluka o izricanju krivične sankcije, okrivljenom mogu biti ograničene slobode i prava samo u onoj meri koja je neophodna za ostvarenje cilja postupka i pod uslovima koji su propisani ZKP-om.

U slučaju povrede ljudskih prava branilac po službenoj dužnosti će upoznati okrivljenog da može izjaviti ustavnu žalbu u kojim rokovima je može izjaviti i pod kojim uslovima.